

Սերգեյ Բաղդասարյան

ՀԱՅ-ԲՈՒՆՂԱՐԱԿԱՆ ՄԻՋՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ (1998-2008 թթ.)

Բանալի բառեր. Սևդա Սևան, Բուլղարիայի ժողովրդական ժողով, Ռոբերտ Քոչարյան, Սերգեյ Ստանիշև, Պետր Ստոյանով, հայ-բուլղարական հարաբերություններ, Եվրոպական ինտեգրացիա, Եվրոպական Միություն:

Հայ-բուլղարական հարաբերությունները ձևավորվել ու կայացել են ՀՀ անկախության առաջին տարիներին: Երկու երկրներում կառավարման համակարգի փոփոխությունների արդյունքում սկսվեց նոր ժամանակաշրջան, որն իր արտահայտությունը գտավ նաև դիվանագիտական դաշտում:

1994 թ. սկսած երկու երկրների միջև ստորագրվեցին երկու տասնյակից ավելի միջպետական համաձայնագրեր¹: Այդպիսով հիմք դրվեց հայ-բուլղարական ակտիվ դիվանագիտական ու քաղաքական հարաբերությունների զարգացմանը, որի համար կարևորագույն տարիներ էին 1998-2008 թթ.: Հարաբերությունները առավել ակտիվացան միջխորհրդարանական, միջկառավարական ոլորտներում, որն ազդեց երկկողմ տնտեսական կապերի ամրապնդման, մշակութային, կրթական համագործակցության զարգացման վրա: Հայ-բուլղարական հարաբերություններում այս փուլում կարևոր էր միջազգային կառույցներում միմյանց օժանդակելը:

Այս տարիներին հայ-բուլղարական հարաբերություններում մեծ ներդրում ունեցավ Բուլղարիայի Հանրապետությունում ՀՀ գործերի ժամանակավոր հավատարմատար, ապա ՀՀ դեսպան Սևդա Սևանը: Վերջինս 1998 թ. փետրվարի 16-ին հանդիպում ունեցավ ԲՀ Խորհրդարանի նախագահ Յ. Սոկոլովի հետ, որի ընթացքում շոշափվեցին հայ-բուլղարական հարաբերություններին վերաբերող երեք կարևորագույն հարցեր:

Դրանցից առաջինը վերաբերում է ՀՀ ԱԺ-ում քաղաքական ուժերի նոր հարաբերակցությանը: Հաջորդ խնդիրը կապված էր Հայաստանի գործուն մասնակցությանը ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների հանձնաժողովի 54-րդ նստաշրջանի աշխատանքին, որի ժամանակ ցանկանում էին քննարկել «Ցեղասպանության հանցագործության կանխարգելման և պատժման մասին» կոնվենցիայի վերաբերյալ բանաձևի նախագիծը: Ս. Սևանը առաջարկեց, որպեսզի ԲՀ Խորհրդարանը ավելի մեծ ակտիվություն ցուցաբերի նշված հարցի վերաբերյալ, քանզի Բուլղարիան ստորագրել էր, սակայն չէր վավերացրել նշված կոնվենցիան:

Հաջորդ խնդիրը որ քննարկվեց հանդիպման ընթացքում վերաբերում էր մամուլում լույս տեսած տեղեկատվության կապակցությամբ, ըստ որի Բուլղարիայի կառավարությունը որոշում էր կայացրել Հարավային Կովկասում և Միջին Ասիայում դեսպանություններ բացել: Ս. Սևանը հույս հայտնեց, որ հարցը կլուծվի դրականորեն՝ առաջին հերթին Երևանում ԲՀ դեսպանության բացման վերաբերյալ²:

3. Սոկոլովը շնորհակալություն հայտնեց իրեն տրամադրած տեղեկատվության համար և գոհունակություն արտահայտեց, որ Հայաստանում վերջերս տեղի ունեցած փոփոխությունները ամրապնդում են ժողովրդավարության սկզբունքները: Նա գնահատեց Լ. Տեր-Պետրոսյանի հրաժարականը որպես երկրի ներքին քաղաքական իրավիճակի հնարավոր ապակայունացման կանխմանը ուղղված իմաստուն քայլ:

Հանդիպման ընթացքում Յ. Սոկոլովը տեղեկացրեց Ս. Սևանին, որ «Ցեղասպանության հանցագործության կանխարգելման և պատժման մասին» կոնվենցիայի վերաբերյալ բանաձևի նախագիծը ԲՀ Խորհրդարանի իրավասությունների սահմաններում

¹ Մինասյան Է., Հայոց նորագույն պետականության քառորդ դարը (1991-2017), Ե., 2018, էջ 260:

² ՀՀ ԱԳՆ ՊԴԱ, Եվրոպայի երկրների վարչության երկրորդ եվրոպական բաժին, Փաստաթղթեր (տեղեկանքներ, հաշվետվություններ, զեկուցագրեր և այլն) հայ-բուլղարական փոխհարաբերությունների և համագործակցության վերաբերյալ, ց. 3, գ. 212, թ. 22,23:

աջակցություն կստանա ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների հանձնաժողովի 54-րդ նստաշրջանի ընթացքում¹:

Արդեն 1998 թ. փետրվարի 18-ին Ս. Սևանը հանդիպեց ԲՀ ԱԳ փոխնախարար Բոյկո Միրչևի հետ: Հանդիպմանը ներկա էր նաև ԲՀ ԱԳՆ «ԱՊՀ երկրներ»-ի վարչության փորձագետ Գ. Կարաստամատովը²: Այս հանդիպմանը ևս անդրադարձ կատարվեց «Ցեղասպանության հանցագործության կանխարգելման և պատժման մասին» կոնվենցիային և վերահաստատվեց բանաձևին աջակցելու պատրաստակամությունը:

Փոխնախարարը գոհունակությամբ նշեց 1997 թ. երկկողմանի հարաբերությունների նոր թափը, որի գագաթնակետն էր ԲՀ ԱԳ նախարար Նադեժդա Միխայլովայի պաշտոնական այցելությունը Երևան: Որպես հարաբերությունների զարգացման անմիջական արդյունք Բ. Միրչևը հայտարարեց ԲՀ կառավարության փետրվարի 16-ի որոշումը Երևանում ԲՀ դեսպանություն բացելու մասին: Հարկ է նշել, որ ԲՀ-ում ՀՀ դիվանագիտական ներկայացուցչության հաստատվելու առաջին իսկ օրից հետևողականորեն ջանքեր են գործադրվել ՀՀ-ում ԲՀ դեսպանություն բացելու ուղղությամբ: 1992 թ. գոյություն ուներ կառավարության որոշումը, ըստ որի ԲՀ կբացի դեսպանություն միայն Կրաստանում, որը կսպասարկի և՛ Հայաստանը, և՛ Ադրբեյջանը: Հաջորդող կառավարություններին հաջողվեց համոզել որպեսզի վերջիններս վերանայեն 1992 թ. որոշումը և դեսպանություն բացեն նաև Երևանում: Սակայն այդ նպատակը վերը նշված կառավարությունները չկարողացան իրականացնել: 1997 թ. իշխանության եկած նոր կառավարությունը Իվան Կոստովի գլխավորությամբ գտավ, որ տնտեսական ձգնաժամի պայմաններում անհրաժեշտ էլ պահել բազմաթիվ դեսպանություններ և որոշեց փակել 30-ից ավել դիվանագիտական ներկայացուցչություններ: Միաժամանակ կառավարությունը վերանայեց արտաքին և տնտեսական քաղաքականությունը և իր հայացքն ուղղեց բուլղարական հին շուկաներին՝ դեպի Մերձավոր Արևելք և նախկին խորհրդային հանարապետություններ: Այս նոր դիրքորոշումը համահունչ էր ԱՄՆ-ի և Արևմտյան Եվրոպայի մեծ պետությունների ենթակառուցվածքային ծրագրերին. այն է վերականգնել և նոր ձանապարհներ բացել Արևելք-Արևմուտք և Հարավ-Հյուսիս: Մինչև ԲՀ ԱԳ նախարար Ն. Միխայլովայի պաշտոնական այցերը Հարավային Կովկաս և Միջին Ասիա բուլղարական կողմի տարբեր մակարդակի ներկայացուցիչների հետ հանդիպումների ընթացքում շեշտվում էր տարածաշրջանի երեք հանրապետություններում դեսպանություններ բացելու անհրաժեշտությունը: Իր ուղևորության ժամանակ Ն. Միխայլովան անձամբ համոզվեց դրանում և համապատասխան առաջակց ներկայացրեց ԲՀ կառավարությանը³: Քանի որ այդ տարածաշրջանի երկրներից Սոֆիայում դեսպանություն ուներ միայն Հայաստանը, ուստի որոշվեց առաջինը դեսպանություն բացել Երևանում:

Բ. Միրչևը հանդիպման ժամանակ հույս հայտնեց նաև, որ ՀՀ-ում նախագահական ընտրությունների անցկացումից հետո երկկողմանի հարաբերությունների թափը կշարունակվի⁴:

Հայաստանում իշխանության փոփոխությունից հետո կրկին ակտիվություն նկատվեց հայ-բուլղարական հարաբերություններում: Այս առումով կորևոր էր 1999 թ. մարտի 5-ին Աժ Ոսկեգոծ դահլիճում Բուլղարիայի ժողովրդական ժողովի պատվիրակության հետ հանդիպումը: ՀՀ Աժ նախագահը այս հանդիպումը համարեց դեռևս 1998 թ. սեպտեմբերին երկու երկրների խորհրդարանների միջև սկսված երկխոսության տրամաբանական շարունակությունը, որի արգասիքն է ՀՀ Ազգային ժողովում հայ-բուլղարական պատգամավորական խմբի ստեղծումը⁵: Այսպիսով, սկիզբ դրվեց հայ-բուլղա-

¹ Նույն տեղում:

² Նույն տեղում, թ. 25:

³ ՀՀ ԱԳՆ ՊՂԱ, Եվրոպայի երկրների վարչության երկրորդ եվրոպական բաժին, Փաստաթղթեր (տեղեկանքներ, հաշվետվություններ, զեկուցագրեր և այլն) հայ-բուլղարական փոխհարաբերությունների և համագործակցության վերաբերյալ, ց. 3, գ. 212, թ. 26:

⁴ Նույն տեղում, թ. 26,27:

⁵ «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ, «Միջպետական հարաբերությունների զարկերակը խոր-

րական ակտիվ միջխորհրդարանական հանդիպումներին, որը որակական նոր մակարդակի բարձրացրեց երկկողմ հարաբերությունները:

Հանդիպման ընթացքում ՀՀ ԱԺ նախագահը կարևորեց ՍՏՀԿ-ում Հայաստանի և Բուլղարիայի արդյունավետ համագործակցությունը: Ընդգծվեց նաև դատախիզական բարեփոխումների բնագավառում փորձի փոխանակման անհրաժեշտությունը: Կարևորվեց նաև երկու երկրներում կաշառակերության դեմ տարվող պայքարի մեխանիզմների մշակումը¹:

Այցի շրջանակներում ԲՀ խորհրդարանական պատվիրակությունը ՀՀ Ազգային ժողովում մի շարք հանդիպումներ ունեցավ: ԱԺ արտաքին հարաբերությունների հանձնաժողովի փոխնախագահ Ռոբերտ Մնացականյանի կարծիքով Բուլղարիան կարող է աջակցել Հայաստանի օրենսդրությունը եվրոպական չափանիշներին համապատասխանեցնելուն: Վերջինիս կարծիքով երկու ժողովուրդների բարեկամական հարաբերությունների ընդլայնումը հիմք կհանդիսանա Եվրոպայի Խորհրդի միջխորհրդարանական վեհաժողովի շրջանակներում համագործակցության համար: Բուլղարական պատվիրակությունը, ի դեմս խորհրդարանի անդամ Յուլիա Բերբերյանի, պատրաստակամություն հայտնեց օժանդակելու Հայաստանի ԵԽ լիիրավ անդամ դառնալու հարցում²:

Այցի շրջանակներում ՀՀ նախագահ Ռ. Քոչարյանը ևս հանդիպեց Յ. Սոկոլովին: ՀՀ նախագահը նույնպես կարևորեց Բուլղարիայի աջակցությունը եվրոպական կառույցներում Հայաստանի անդամակցությանը: Յ. Սոկոլովը նշեց, որ բուլղարական կողմը կպաշտպանի Հայաստանին Եվրախորհրդին անդամակցությանը, և ավելացրեց, որ իրենց կարծիքով այդ հարցը չպետք է անմիջականորեն կապել Ղարաբաղյան խնդրի կարգավորմանը³:

Անդրադառնալով Ղարաբաղյան հիմնահարցի կարգավորման վերջին զարգացումներին, կողմերն ընդգծեցին փոխգիշման անհրաժեշտությունը նման հակամարտությունների կարգավորման գործում⁴:

1999 թ. 3. Սոկոլովի այցով և տարբեր պաշտոնյաների հանդիպումներով սկսվեց նախապատրաստվել Բուլղարիայի նախագահի այցը Հայաստան, որը տեղի ունեցավ 1999 թ. դեկտեմբերի 1-ին: Պետր Ստոյանովը ԲՀ առաջին նախագահն էր, ով այցելում էր ՀՀ: Անդրադառնալով երկկողմ հարաբերություններին՝ Պ. Ստոյանովը նշեց, որ հայբուլղարական հարաբերությունները միշտ փայլուն են եղել, նրանք կարող են ծառայել որպես լավ հարաբերությունների օրինակ⁵:

ԲՀ նախագահը անդրադարձավ նաև Ադրբեջան կատարելիք այցին և նշեց, որ այնտեղ քննարկվելու են նախ և առաջ երկկողմ հարաբերությունները, քանի որ Բուլղարիան ձգտում է առերատնտեսական հարաբերություններ զարգացնել նաև Ադրբեջանի հետ: Հայաստանի և Ադրբեջանի հետ հարաբերություններում ԲՀ բավական հավասարակշիռ է գործում, ինչի վկայությունն է այն, որ գրեթե բոլոր պաշտոնական այցերը տեղի են ունենում տարածաշրջանային մակարդակով, իսկ հանդիպումների օրակարգը համանման է:

ՀՀ նախագահ Ռ. Քոչարյանը և ԲՀ նախագահ Պ. Ստոյանովի հանդիպման արդյունքում ստորագրվեցն համատեղ հայտարարություն: Ընդունվեց ՀՀ և ԲՀ կառավարությունների միջև մշակույթի, գիտության և կրթության բնագավառներում 2000-2002 թթ. ընթացքում համագործակցության ծրագիր⁶:

հրդարանական առնչություններն են», թիվ 43 (2257), 6 մարտ1999 թ., էջ 1:

¹ Նույն տեղում:

² «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ, «Բուլղարիայի ժողովրդական ժողովի պատվիրակության հանդիպումները Ազգային ժողովում», թիվ 43 (2257), 6 մարտ1999 թ., էջ 2:

³ «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ, «Հայաստանը մեծ նշանակություն է տալիս Բուլղարիայի հետ հարաբերություններին», թիվ 44 (2258), 9 մարտ1999 թ., էջ 1:

⁴ Նույն տեղում:

⁵ «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ, «Բուլղարիայի նախագահը Երևանում», թիվ 235 (2449), 2 դեկտեմբերի 1999, էջ 1:

⁶ Նույն տեղում:

Հանդիպմանը ստորագրվեց վեց համաձայնագիր ՀՀ և ԲՀ կառավարությունների միջև՝ մաքսային բնագավառում համագործակցության և փոխօգնության, փոստի և հեռահաղորդակցության բնագավառում համագործակցության, համակցված փոխադրումների, զբոսաշրջության բնագավառում համագործակցության, ստանդարտացման, չափագիտության և սերտիֆիկացման բնագավառում համագործակցության, ՀՀ վիճակագրության ազգային ինստիտուտի միջև համագործակցության մասին¹:

Բուլղարիայի Հանրապետության նախագահ Պ. Ստոյանովի գլխավորած պատվիրակությունը հանդիպեց ՀՀ ԱԺ ղեկավարության, հանձնաժողովների և պատգամավորական խմբակցությունների ղեկավարների հետ: Կարևորվեց հայ-բուլղարական միջպետական համագործակցության զարգացումը: ՀՀ ԱԺ նախագահ Ա. Խաչատրյանը նշեց, որ Հայաստանը կարող է Բուլղարիայի համար դառնալ դարպաս դեպի Միջին Արևելք և այն պետք է օգտվի Հայաստանի աշխարհաքաղաքական դիրքից՝ Արևելքը Արևմուտքին կապելու առումով: Պ. Ստոյանովը նշեց, որ Բուլղարիայի շուկան բաց է Հայաստանի համար և հայ գործարարներն իրենց շնորհքով կարող են հրաշք գործել Բուլղարիայի շուկայում: Միաժամանակ հավաստիացրեց, որ Բուլղարիան պատրաստ է դառնալու Հայաստանի համար դարպաս դեպի Արևմուտք²:

Կողմերը կարևորեցին համագործակցությունը՝ Եվրոպայում վստահության մթնոլորտը ամրապնդելու, Եվրոպական մայրցամաքում հակամարտությունները խաղաղ և հնարավորինս արագ կարգավորելու և հակամարտության նոր օջախների առաջացումը կանխելու նպատակով: Դրանով իսկ կորևոր նշանակություն էր տրվում երկկողմ և բազմակողմ համագործակցությանը ԵԱՀԿ շրջանակներում: Նրանք ողջունեցին ԵԱՀԿ 1999 թ. նոյեմբերի 18-19-ի Ստամբուլի գագաթնաժողովի արդյունքները: Դրանք կոչված էին 21-րդ դարում Եվրոպայում ապահովել անվտանգություն և կայունություն³:

Պայմանավորվածություն ձեռք բերվեց համագործակցել ՄԱԿ-ի, Եվրոպական տարածաշրջանային կազմակերպությունների, Սևծովյան տնտեսական համագործակցության, և՛ տարածաշրջանային և՛ համաեվրոպական նշանակության ենթակառուցվածքային նախագծերի շրջանակներում⁴:

Բուլղարական կողմն իր պատրաստակամությունը հայտնեց նպաստել ՀՀ ԵՄ անդամագրվելու գործընթացին: Կողմերը ընդգծեցին երկկողմ և բազմակողմ համագործակցության կարևորությունը Եվրատլանտյան գործընկերության խորհրդի և ՆԱՏՕ-ի «Գործընկերություն հանուն խաղաղության» ծրագրի շրջանակներում:

Այսպիսով, կարող ենք փաստել, որ ԲՀ նախագահի այցը ՀՀ բավական արդյունավետ էր: Այստեղ քննարկվեցին մի շարք կարևոր խնդիրներ, որոնց կարգավորումը անմիջականորեն բխում էր երկու երկրների շահերից: Այս առումով հատկապես կարևոր էր միջազգային համագործակցությանն ուղղված պայմանավորվածությունները:

Հաջորդ տարիներին ևս ակտիվ գործունեություն ծավալվեց երկու երկրների դիվանագետների կողմից երկկողմ հարաբերությունները որակական նոր մակարդակի բարձրացնելու առումով: 2002 թ. մարտին Բուլղարիայի Հանրապետության նորընտիր նախագահ Գևորգի Պրվանովը ընդունեց Բուլղարիայում ՀՀ դեսպան Սևդա Սևանին: Զրույցի ընթացքում երկրի նախագահը բարձր գնահատեց Բուլղարիայի ու Հայաստանի հարաբերությունների զարգացումը, ընդգծելով, որ բուլղար ու հայ ժողովուրդների ավանդական բարեկամական կապերը առանձնահատուկ և ամուր հիմք են հետագա վերընթացի համար⁵: Ս. Սևանը, իր հերթին բարձր գնահատելով երկկողմ կապերը, նշել է, որ դրանց զարգացումը վերջին տարիներին չունի անհրաժեշտ տեմպերը, հատկա-

¹ Նույն տեղում:

² «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ, «Հայաստանը և Բուլղարիան ընդհանուր շահեր ունեն» , թիվ 235 (2449), 2 դեկտեմբերի 1999, էջ 1:

³ «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ, «Հայաստանի Հանրապետության և Բուլղարիայի Հանրապետության նախագահների համատեղ հայտարարությունը», թիվ 235 (2449), 2 դեկտեմբերի 1999, էջ 2:

⁴ Նույն տեղում:

⁵ «Ազգ» օրաթերթ, «Նախագահ Պարվանովը Ռոբերտ Քոչարյանին հրավիրել է Բուլղարիա», թիվ 51 (2496), 20 մարտ 2002 թ., էջ 2:

պես տնտեսության և մշակույթի ասպարեզում:

Նույն տարվա ընթացքում Հայաստանի դեսպանը մի շարք հանդիպումներ ունեցավ նաև երկրի վարչապետ Սիմեոն Սաքսկոբուրգոտսկու, խորհրդարանի նախագահ, պրոֆեսոր Օգնյան Գերջիկովի, արտաքին գործերի և պաշտպանության նախարարներ Սոլոմոն Պասիի ու Նիկոլայ Սվինարովի և այլ պետական պատասխանատու անձանց հետ:¹ Համանման հանդիպումները նպաստում էին ՀՀ և ԲՀ միջև միջպետական հարաբերությունների ամրապնդմանը և փոխադարձ շփումների ակտիվացմանը:

Նույն տարիներին բավական ակտիվ էր գործում նաև ՀՀ-ում Բուլղարիայի գործերի ժամանակավոր հավատարմատար, դոկտոր Ստեֆան Դիմիտրովը: Վերջինս իր ելույթներում փաստում էր, որ Հայաստանի և Բուլղարիայի միջև քաղաքական հարաբերությունները գերազանց են, ինչը նշանակում է, որ երկու երկրները չունեն ո՛չ պատմական, ո՛չ քաղաքական և ո՛չ այլ բնույթի որևէ վիճահարույց խնդիր: Նրանց անվերապահորեն կարելի է բնորոշել որպես բարեկամական պետություններ²:

Ըստ դեսպանի, Հայաստանը և Բուլղարիան գտնվում են պատմական կոնֆլիկտային տարածաշրջաններում, ուստի ցանկալի կլիներ, որ դրանց միջև այնպիսի համագործակցություն կառուցվեր, որ տարածաշրջանների երկրները միմյանց առավել լավ հասկանային, օգնեին ինչպես ժողովուրդները, այնպես էլ պետական գործիչներն ու կառավարությունները: «Ես գիտակցում եմ, որ համաշխարհային թատերաբեմում Հայաստանը և Բուլղարիան համեմատելի չեն գերտերությունների նշանակության հետ, սակայն յուրաքանչյուրն իր տարածաշրջանում, առանց չափազանցության, խաղում է առանցքային դեր»- ընդգծում էր դեսպանը³:

2002 թ. ՀՀ և ԲՀ ԱԳ նախարարները հանդիպեցին Նյու Յորքում՝ ստորագրելով դիվանագիտական անձնագիր ունեցող անձանց համար առանց անցագրային ռեժիմ սահմանելու մասին համաձայնագիրը⁴: Հարկ է նշել, որ 2002 թ. բավական ակտիվացած դիվանագիտական շփումները հիմնականում պայմանավորված էին 2003 թ. նախատեսված ՀՀ նախագահի այցով Բուլղարիա:

2003 թ. սեպտեմբերի 7-ին Սոֆիայի «Սուրբ Ալեքսանդր Նևսկի» հրապարակում տեղի ունեցած պաշտոնական դիմավորման արարողությամբ սկսվեց ՀՀ նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանի գլխավորած պաշտոնական պատվիրակության այցը ԲՀ:⁵ Հրապարակում ՀՀ նախագահին և նրա տիկնոջը դիմավորեց Բուլղարիայի նախագահ Գեորգի Պրվանովը տիկնոջ հետ⁶: Ս. Դիմիտրովի խոսքերով, Բուլղարիայի իշխանություններն այս այցին մեծ նշանակություն էին տալիս բոլոր ուղղություններով երկկողմ հարաբերությունների ակտիվացման և խորացման առումով⁷: Երկու երկրների նախագահների առանձնազրույցը տեղի ունեցավ Բուլղարիայի նախագահի նստավայրում, որից հետո կայացավ երկկողմ հանդիպում ընդլայնված կազմով: Հայկական կողմից հանդիպմանը մասնակցում էին ՀՀ արտգործնախարար Վարդան Օսկանյանը, տրանսպորտի և կապի նախարար Անդրանիկ Մանուկյանը, առողջապահության նախարար Նորայր Դավիդյանը, մշակույթի և երիտասարդության հարցերի նախարար Թամար Պողոսյանը, պատվիրակության մյուս անդամները⁸: Հայաստանի նախագահը նշեց, որ եվ-

¹ Նույն տեղում:

² «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ, «Հայաստանի և Բուլղարիայի միջև հարաբերությունները գերազանց են», թիվ 164 (3297), 4 սեպտեմբերի 2003, էջ 5: «Ազգ» օրաթերթ, «Ս.Դիմիտրով. «Հայաստանի եվ Բուլղարիայի հարաբերությունները գերազանց են», թիվ 158, 4 սեպտեմբերի 2003 թ., էջ 5:

³ «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ, «Հայաստանի և Բուլղարիայի միջև հարաբերությունները գերազանց են», թիվ 164 (3297), 4 սեպտեմբերի 2003, էջ 5:

⁴ Մանրամասն տե՛ս ՀՀ ԱԳՆ պաշտոնական տեղեկագիր, Ե., 2003, էջ 145-148:

⁵ «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ, «Մեր համագործակցության համար ոչ մի խանգարող հանգամանք չկա», թիվ 167 (3300), 9 սեպտեմբերի 2003, էջ 1,2:

⁶ «Ազգ» օրաթերթ, «Սկսվեց ՀՀ նախագահ Ռ. Քոչարյանի պաշտոնական այցը Բուլղարիա» թիվ 161(2846), 9 սեպտեմբերի 2003 թ., էջ 1:

⁷ «Ազգ» օրաթերթ, «Ս.Դիմիտրով. «Հայաստանի եվ Բուլղարիայի հարաբերությունները գերազանց են», թիվ 158, 4 սեպտեմբերի 2003 թ., էջ 5:

⁸ «Ազգ» օրաթերթ, «Սկսվեց ՀՀ նախագահ Ռ. Քոչարյանի պաշտոնական այցը Բուլղարիա»

րոպական ինտեգրացիայի մի այնպիսի փուլում է Հայաստանը, որ Բուլղարիայի քայլերը և բարեփոխումները հետաքրքիր են Հայաստանի ու ողջ Հարավային Կովկասի համար¹: Բանակցություններին հաջորդեց փաստաթղթերի ստորագրումը: Նախագահներ Ռ. Քոչարյանը և Գ. Պրվանովը ստորագրեցին համատեղ հռչակագիր: Երկու երկրների արտգործնախարարները վավերացրին հյուպատոսական կոնվենցիա: Հայաստանի և Բուլղարիայի կառավարությունների միջև ստորագրվեցին համագործակցության համաձայնագրեր առողջապահության, կրթության և գիտության բնագավառներում, վավերացվեց նաև երկու երկրների մշակույթի նախարարությունների միջև 2003 և 2006 թթ. ժամանակահատվածում համագործակցության ծրագիրը²:

2003 թ. ՀՀ նախագահի այցը բավական կարևոր էր նաև ԼՂ խնդրում, քանզի 2004 թ. հենց Բուլղարիան ստանձնեց ԵԱՀԿ նախագահությունը: Այս առումով ՀՀ նախագահը նշեց, որ Բուլղարիային բաժին է ընկնելու անմիջապես Արդբեջանում նախագահական ընտրություններին հաջորդող ժամանակահատվածը, երբ բոլորը ակնկալում են ակտիվ բանակցային գործընթաց՝ Լեռնային Ղարաբաղի կարգավորման շուրջ: Ռ. Քոչարյանը նշեց. «Միգուցե ձեր նախագահության ընթացքում հարցը տեղից շարժվի»: Ի պատասխան՝ Բուլղարիայի նախագահը վստահեցրեց, որ իր երկրը օրակարգի հարց կդարձնի Ղարաբաղի թեման³: Այս առումով թեև Բուլղարիան որոշ քայլեր կատարեց սակայն, դրանք միայն բարի ցանկությունների դաշտից էին և մեծ հաջողությունների հասնել չհաջողվեց, ինչը որոշ առումով օրինաչափ է:

ՀՀ նախագահի մամլո քարտուղար Աշոտ Քոչարյանը Բուլղարիա այցն ամփոփելով նշեց, որ իրավապայմանագրային լուրջ հիմքեր են ստեղծվել երկու երկրների համագործակցության համար տնտեսական, գիտատեխնիկական, առևտրային ասպարեզներում: Առաջիկայում նախատեսվում է ստորագրել նաև տրանսպորտային եռակողմ համաձայնագիր՝ Հայաստանի, Բուլղարիայի և Վրաստանի միջև: Աշոտ Քոչարյանը Բուլղարիայի հետ բարեկամությունը կարևորեց հատկապես այն առումով, որ այս երկիրը ևս ապրում ու զարգանում է եվրոպականացման ճանապարհով⁴:

Թեև 1999 թ. ակտիվ հարաբերություններ հաստատվեցին երկու երկրների խորհրդարանների միջև և պայմանավորվածություններ ձեռք բերեցին շարունակել ակտիվ հարաբերությունները, սակայն հաջորդող տարիներին դրանք խիստ պասիվ էին: 2004 թ. հունիսի 14-ին Բուլղարիայի դեսպան Ստեֆան Դիմիտրովը հանդիպեց ՀՀ Աժ նախագահ Արթուր Բաղդասարյանին: Նշվեց, որ 1999 թ. ի վեր միջխորհրդարանական բարձր մակարդակի այցեր չեն եղել: Կարևորվեց համագործակցությունը մարզերի և քաղաքների միջև, առողջապահության, գիտամշակութային ոլորտներում, ինչպես նաև՝ բուլղարական օրենսդրական փորձի օգտագործումը ու համագործակցությունը միջխորհրդարանական կառույցներում:⁵ Այս հանդիպումը նախապատրաստեց ՀՀ Աժ նախագահի այցը ԲՀ:

2004 թ. հունիսի 29-ին ՀՀ Աժ նախագահ Արթուր Բաղդասարյանի զխավորած պատվիրակության պաշտոնական այցը ԲՀ մայրաքաղաք Սոֆիայում սկսվեց ԲՀ խորհրդարանի նախագահ Օգնյան Գերջիկովի հետ հանդիպումով⁶: Հանդիպմանը

թիվ 161(2846), 9 սեպտեմբերի 2003 թ., էջ 1:

¹ «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ, «Մեր համագործակցության համար ոչ մի խանգարող հանգամանք չկա», թիվ 167 (3300), 9 սեպտեմբերի 2003, էջ 1,2:

² «Ազգ» օրաթերթ, «Սկսվեց ՀՀ նախագահ Ռ. Քոչարյանի պաշտոնական այցը Բուլղարիա» թիվ 161(2846), 9 սեպտեմբերի 2003 թ., էջ 1: «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ, «Մեր համագործակցության համար ոչ մի խանգարող հանգամանք չկա», թիվ 167 (3300), 9 սեպտեմբերի 2003, էջ 1,2:

³ Նույն տեղում:

⁴ «Ազգ» օրաթերթ, «ՀՀ նախագահի մամուլի քարտուղարը ամփոփեց...», թիվ 172 (2857), 24 սեպտեմբերի 2003 թ., էջ 2:

⁵ «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ, «Բուլղարիայի դեսպանը խորհրդարանում», թիվ 108 (3487), 15 հունիսի 2004, էջ 1:

⁶ «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ, «Սկսվել է Աժ նախագահ Արթուր Բաղդասարյանի պաշտոնական այցը Բուլղարիա», թիվ 119 (3498), 30 հունիսի 2004, էջ 1:

մասնակցում էր բուլղարահայ պատգամավոր, «Բուլղարիա-Հայաստան» բարեկամության խմբի նախագահ Ռուբեն Գրիգորյանը: Նրանցից բացի, բուլղարական խորհրդարանում ևս մեկ հայ կար, և մեկ կին պատգամավոր, որի անուսինն էր հայ:

Հանդիպման ընթացքում քննարկվեցին տնտեսական ու մշակութային հարաբերությունները, միջխորհրդարանական կապերի զարգացման սկզբունքները: Այս խնդիրներում 2 երկրների խորհրդարանների նախագահները նույն մոտեցումներն արտահայտեցին: Ըստ ԱԺ պատգամավոր, պատվիրակության անդամ Սերգեյ Աբրահամյանի Հայաստանին առաջին հերթին հետաքրքրում էր Բուլղարիայի եվրոինտեգրման փորձը: ԱԺ պատգամավորը նշում էր, որ ուսումնասիրելով բուլղաների անցած ճանապարհը կարող ենք խուսափել որոշակի խնդիրներից և ավելի կարճ ժամկետում հասնել լիարժեք եվրոինտեգրման¹: Երկրորդ կարևոր արդյունքը հայկական պատվիրակությունը համարում էր Հայաստանի և Բուլղարիայի մարզերի ու քաղաքների միջև բարեկամության հաստատումը: Ոչ միայն հայ խորհրդարանականները, այլև մեր երկիրն ընդհանրապես Բուլղարիայի խորհրդարանից, բնականաբար, պիտի ակնկալի նաև որոշակի դիրքորոշում՝ ցեղասպանության ճանաչման խնդրի վերաբերյալ: Բուլղարահայ պատգամավոր Ռ. Գրիգորյանը տեղեկացրեց, որ այս առթիվ իրենց խորհրդարանում որոշակի նախապատրաստական աշխատանքներ իրականացվում են, բայց գործը դյուրին չէ, և դեռևս անհայտ է, թե երբ պատրաստ կլինի օրինագիծն ու կմտնի խորհրդարան²: Խորհրդարանի կողմից այս օրինագծի վավերացման հետ կապված դժավարությունները պայմանավորված են առաջին հերթին ԲՀ խորհրդարանում բազմաթիվ թուրք պատգամավորների առկայությամբ:

ԱԺ նախագահի գլխավորած պատվիրակությունը հանդիպեց նաև բուլղարական խորհրդարանի արտաքին քաղաքականության, պաշտպանության և անվտանգության հանձնաժողովի (նախագահ՝ Վենկո Ալեքսանդրով) ղեկավարության հետ: Հայկական պատվիրակության կազմում ընդդիմությունը ներկայացնում էր «Ազգային միաբանություն» կուսակցության փոխնախագահ Ալեքսան Կարապետյանը՝ իբրև հայ-բուլղարական միջխորհրդարանական հանձնաժողովի նախագահ³:

Հուլիսի 1-ին բուլղարական ժողովրդական ժողովում Արթուր Բաղդասարյանը հանդիպեց ԵՆ ԽՎ-ի նախագահի տեղակալ, ԵՆ ԽՎ-ում բուլղարական պատվիրակության ղեկավար, ազգությամբ թուրք Յունաշ Լյուբֆիի հետ: «Հայաստանը և Բուլղարիան երկար տասնամյակներ նախկին խորհրդային համակարգի մեջ էին և երկար ճամփա պիտի անցնեն, մինչև հասնեն եվրոպական մակարդակի ժողովրդավարության: Ժողովրդավարությունն առաստաղ չունի, այն պետք է և կարող է անընդհատ զարգանալ մեր երկրներում, անկախ այն բանից, թե այսօր ինչ մակարդակում ենք», խոսքի սկզբում ասաց Յունաշ Լյուբֆին⁴: Սա բավական հետաքրքիր, հոգեբանական հանդիպում էր: Հարկ է նշել, որ Յ. Լյուբֆին երկվության մեջ էր. մի կողմից՝ նա պարտավոր էր խոսել որպես ԵՆ ԽՎ նախագահի տեղակալ, բուլղարացի, մյուս կողմից՝ որպես թուրք ստիպված էր լսել, թե ինչպես է Արթուր Բաղդասարյանը խոսում հայոց ցեղասպանության, նրա ճանաչման, դարաբաղյան հարցի խաղաղ կարգավորման անհրաժեշտության մասին: Արթուր Բաղդասարյանն նշեց, որ Հայաստանը հանդես է գալիս իր բոլոր հարևանների հետ նորմալ հարաբերություններ հաստատելու քաղաքականությամբ և վստահ է, որ բոլոր հակամարտությունները կարելի է լուծել քաղաքական երկխոսության ճանապարհով: Կարևորվեց Բուլղարիայի և Հայաստանի միջև տրանսպորտային համագործակցությունը⁵: Բուլղարիայի նախագահ Գեորգի Պրվանովը Արթուր Բաղդասարյանի հետ հանդիպման ժամանակ ընդգծված ձևով շեշտեց

¹ «Ազգ» օրաթերթ, «Բարեկամանում են Հայաստանի և Բուլղարիայի խորհրդարանները», թիվ 120 (3042), 30 հունիս 2004 թ., էջ 1-2:

² Նույն տեղում:

³ Նույն տեղում:

⁴ «Ազգ» օրաթերթ, «Մտնել եվրոպա բարեկամների հետ», թիվ 122 (3044), 2 հուլիս 2004 թ., էջ 8:

⁵ «Բոլոր ճանապարհները տանելու են եվրոպա», <https://www.aravot.am/2004/07/02/802673/>, (10.09.2018):

միջպետական հարաբերությունների շրջանակներում միջկուսակցական համագործակցության անհրաժեշտությունը¹: Պաշտոնական այցի ավարտին ԱԺ նախագահը հանդիպեց Բուլղարիայի Հանրապետության վարչապետ Սիմեոն Սաքսկոբուրգոստկու հետ: Նա եղել է Բուլղարիայի վերջին թագավորը մինչխորհրդային շրջանում, իսկ այդ օրերին ղեկավարում էր ժողովրդական ժողովի ամենամեծ ընդգրկում ունեցող «Ազգային շարժում. Սիմեոն Երկրորդ» կուսակցությունը: Սիմեոն Սաքսկոբուրգոստկին պատրաստակամություն հայտնեց նպաստելու այցի ընթացքում ձեռք բերված պայմանավորվածությունների կատարմանը: Ընդգծվեց «Երևան-Սոֆիա» օդուղու բացումը, առանց որի դժվար է պատկերացնել տնտեսական հարաբերությունների զարգացումը: Այս առթիվ նախնական պայմանավորվածություններ եղան²:

Հայ-բուլղարական հարաբերություններում բավական կարևոր առաջընթաց էր 2004 թ. հոկտեմբերի 5-ին Ռ. Քոչարյանի հրավերով ԲՀ նախագահ Գ. Պրվանովի այցը ՀՀ: Այն որակական նոր մակարդակի բարձրացրեց հայ-բուլղարական հարաբերությունների տարբեր բնագավառներ³: «Մեր ձեռք բերած պայմանավորվածությունները միջկառավարական հանձնաժողովները շատ հետևողական ձևով իրականացնում էին, և դրա շնորհիվ լուրջ աճ ունենք ապրանքաշրջանառության մեջ: Ես համոզված եմ, որ Բուլղարիայի նախագահի այցը լուրջ խթան է լինելու այս գործընթացը զարգացնելու համար», - ասաց Ռ. Քոչարյանը⁴: Վերջին մեկ տարում սա նախագահների երկրորդ հանդիպումն էր, որը կորևորվել էր ոչ միայն տնտեսական, այլև քաղաքական իմաստով: «Շատ հետաքրքիր է մեզ համար Բուլղարիայի Եվրամիությանն անդամակցության ժամկետների հստակեցումը, ինչը մեզ համար ևս որոշակի հստակեցում է»⁵: Քոչարյանն ու Պրվանովը գոհունակություն հայտնեցին վերջին տարիներին երկու երկրների միջև քաղաքական երկխոսության զարգացման առնչությամբ: Հանդիպման ընթացքում երկրների ղեկավարները կարծիքներ փոխանակեցին առևտրի և տնտեսական հարաբերությունների՝ այն ոլորտների, որոնք դեռևս բավարար մակարդակի վրա չեն քաղաքական համագործակցության համեմատ: Տնտեսական հարաբերությունների ոչ բավարար զարգացման պատճառներից մեկը նախագահները համարել են օդային հաղորդակցության անբավարար մակարդակը Հայաստանի և Բուլղարիայի մայրաքաղաքների միջև: Նրանք պատրաստակամություն են հայտնել նպաստելու երկրների գործադիր իշխանություններին այդ խնդրի լուծման հարցում⁶:

Վերջինս այցելեց Մեծ եղեռնի զոհերի հուշահամալիր: Ծիծեռնակաբերդում Բուլղարիայի նախագահը ծաղիկներ դրեց հուշակոթողի անմար կրակի մոտ, Բարեկամության ծառուղում եղևնի տնկեց: Այնուհետև Գ. Պրվանովը հանդիպեց Երևանի պետական համալսարանի ուսանողների հետ⁷: Գ. Պրվանովը խոսեց երկու երկրների պատմության, մշակույթի, ինչպես հայ, այնպես էլ բուլղար երիտասարդների գիտելիքների կարևորության մասին: ՀՀ նախագահի հետ հանդիպումից և երկու երկրների քաղաքական առօրյայի քննարկումից հետո, Գ. Պրվանովը հանդիպեց ՀՀ վարչապետ Անդրանիկ Մարգարյանին: ՀՀ ԱԺ փոխնախագահ Վահան Հովհաննիսյանը և ԱԺ մշտական հանձնաժողովների նախագահները ևս հանդիպեցին Գ. Պրվանովին և նրան ուղեկցող պատվիրակությանը⁸: Այցը բավական արդյունավետ էր և նոր լիցք հաղորդեց հարաբե-

¹ Նույն տեղում:

² «Ազգ» օրաթերթ, «Մտնել Եվրոպա բարեկամների հետ», թիվ 122 (3044), 2 հուլիս 2004 թ., էջ 8:

³ «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ, «Հայաստան է ժամանել Գեորգի Պրվանովը», թիվ 177 (3556), 6 հոկտեմբերի 2004, էջ 1:

⁴ «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ, «Երեք տարում հարյուրապատիկ աճ. Բուլղարիայի նախագահի այցը Հայաստան», թիվ 177 (3556), 6 հոկտեմբերի 2004, էջ 1:

⁵ Նույն տեղում:

⁶ Եվրաինտեգրումը դարձել է Բուլղարիայի և Հայաստանի երկկողմ հարաբերությունների հենասյուններից մեկը, <http://www.panarmenian.net/arm/world/news/14353/>, (20.10.2018):

⁷ «Ազգ» օրաթերթ, «Հանուն Եվրամիության պետք է որոշ արժեքներ նորովի գնահատենք», թիվ 176 (3107), 7 հոկտեմբերի 2004 թ., էջ 1,3:

⁸ «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ, «Հանդիպել են Բուլղարիայի նախագահի հետ», թիվ 177 (3556), հոկտեմբերի 2004, էջ 1:

րությունների հետագա ընթացքին:

2005 թ. երկկողմ հարաբերություններում նշանավորվեց 1995 թ. ապրիլի 10-ին ստորագրված պայմանագրի տասնամյա հորեյանին անդրադարձ կատարելով: Երկու երկրների կառավարությունները մշտապես կարևորել են ՀՀ և ԲՀ միջև ստորագրված պայմանագիրը, որը հիմնականում կարգավորում է հայ-բուլղարական հարաբերությունների տարբեր ոլորտներ: Պայմանագրի 10-ամյա հորեյանի առթիվ ՀՀ ԱԳ նախարար Վ. Օսկանյանը շնորհավորելով ԲՀ ԱԳ նախարար Սոլոմոն Պասիին նշում էր, որ Հայաստանի և Բուլղարիայի միջև ստորագրված այս պայմանագիրը 10 տարիների ընթացքում ապացուցել է իր կենսունակությունը և հիմք ծառայել երկկողմ համագործակցության տարբեր բնագավառներում չորս տասնյակից ավելի իրավական փաստաթղթերի ստորագրման համար¹:

2006 թ. փետրվարի 13-ին ՀՀ ԱԺ նախագահ Արթուր Բաղդասարյանն առանձնազրույց ունեցավ պաշտոնական այցով Հայաստանում գտնվող ԲՀ ԺԺ նախագահ Գեորգի Պիրինսկու հետ: Հայ-բուլղարական միջխորհրդարանական հարաբերությունների դիտանկյունից բավական կարևոր այս հանդիպմանը քննարկվեցին քաղաքական, միջխորհրդարանական, օրենսդրական փորձի փոխանակման շուրջ համագործակցության խնդիրները: Փոխադարձաբար կարևորվեցին հատկապես տրանսպորտային համագործակցության խնդիրները, որոնց լուծումներին կարող էին մասնակցել նաև երկու խորհրդարանները: Այս հանդիպմանը անդրադարձ կատարվեց նաև միջկուսակցական կապերի ձևավորման անհրաժեշտությամբ²: Հանդիպմանը շեշտվեց նաև Սոֆիայում և Երևանում մշակութային կենտրոնների ստեղծման անհրաժեշտությամբ³:

Խորհրդարանների նախագահների առանձնազրույցից հետո Գեորգի Պիրինսկու գլխավորած խորհրդարանական պատվիրակությունը հանդիպեց Ազգային ժողովի հանձնաժողովների նախագահների, խումբ-խմբակցությունների ղեկավարների հետ: Հանդիպումից առաջ Բուլղարիայի խորհրդարանը վավերացրել էր «ՀՀ և Բուլղարիայի Հանրապետության միջև հյուպատոսական կոնվենցիան»: Հայաստանի խորհրդարանը այն վավերացրել էր 2004 թ. ապրիլի 26-ին: Կոնվենցիան հեշտացնում էր քաղաքացիների որոշ խմբերի ելքն ու մուտքը⁴:

ԲՀ ԺԺ նախագահ Գ. Պիրինսկուն ընդունեց նաև ՀՀ ԱԳ նախարար Վ. Օսկանյանը: Հատուկ կարևորվեց երկու երկրների համագործակցությունը եվրաինտեգրման ուղղությամբ: Այդ առումով կողմերն ընգծեցին Հայաստանի և Բուլղարիայի միջև եվրոպական ինտեգրացիայի և եվրատլանտյան կառույցների բնագավառներում կամագործակցության մասին 2005 թ. ստորագրված Հուլիանոսի նշանակությունը: Մտքերի փոխանակում տեղի ունեցավ նաև Հարավային Կովկասի և Բալկանների տարածաշրջանային հարցերի, որոնց մեջ հայ-թուրքական հարաբերությունների շուրջ: Վ. Օսկանյանը ԲՀ ԺԺ նախագահին ներկայացրեց ԼՂ հակամարտության կարգավորման հարցով Փարիզում Հայաստանի և Ադրբեյջանի նախագահների միջև բանակցությունների արդյունքները⁵:

ԲՀ ԺԺ նախագահ Գ. Պիրինսկուն այցի շրջանակներում, վերջինս հանդիպեց նաև ՀՀ նախագահ Ռ. Քոչարյանի հետ: Քննարկվեցին եվրոինտեգրման խնդիրները, փոխադարձաբար կարևորվեցին նաև Հայաստանին և Բուլղարիային կապող տրանսպորտային ենթակառուցվածքների դերը, համատեղ լաստանավային փոխադրումների իրակա-

¹ ՀՀ ԱԳՆ ՊՂԱ, Եվրոպայի երկրների վարչության երկրորդ եվրոպական բաժին, Փաստաթղթեր (տեղեկանքներ, հաշվետվություններ, զեկուցագրեր և այլն) հայ-բուլղարական փոխհարաբերությունների և համագործակցության վերաբերյալ, ց. 11, գ. 29, թ. 25:

² «Ազգ» օրաթերթ, «Հայաստանը և Բուլղարիան՝ ընդհանրական շահերի շրջագծում», թիվ 25 (3430), 14 փետրվարի 2006 թ., էջ 3:

³ «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ, «Ընդունել է Բուլղարիայի ժողովրդական ժողովի նախագահին», թիվ 26 (3882), 14 փետրվար, 2006 թ., էջ 1,2:

⁴ «Ազգ» օրաթերթ, «Հայաստանը և Բուլղարիան՝ ընդհանրական շահերի շրջագծում», թիվ 25 (3430), 14 փետրվարի 2006 թ., էջ 3:

⁵ «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ, «Ընդունել են Բուլղարիայի ժողովրդական ժողովի նախագահին», թիվ 26 (3882), 14 փետրվար, 2006 թ., էջ 1,2:

նացումը¹: ՀՀ վարչապետ Ա. Սարգսյանի հետ քննարկումների օրակարգը ևս նույնն էր: Զրույցի ընթացքում կողմերը կարևորել են Հայաստանի և Բուլղարիայի համագործակցությունը եվրահնարման շրջանակներում, որ համար, ըստ նրանց, լավ հնարավորություններ են ստեղծվել, մասնավորապես, 2005 թ. դեկտեմբերի 7-ին Բրյուսելում երկու երկրների արտգործնախարարների կողմից «ՀՀ կառավարության և Բուլղարիայի Հանրապետության կառավարության միջև եվրոպական ինտեգրացիայի և եվրատլանտյան կառույցների բնագավառներում համագործակցության մասին» հուշագրի ստորագրումից հետո²:

2007 թ. նոյեմբերի 13-ին եռօրյա պաշտոնական այցով Հայաստան ժամանեց Բուլղարիայի Հանրապետության վարչապետ Սերգեյ Ստանիշևը: ԲՀ վարչապետի պատվիրակության կազմում էին ՀՀ-ում ԲՀ դեսպան Ստեֆան Դիմիտրովը, «Կոալիցիա հանուն Բուլղարիայի» խորհրդարանական խմբի նախագահ Միխայիլ Միկովը, պաշտոնատար այլ անձինք: Պաշտոնական այցի ընթացքում Սերգեյ Ստանիշևը հանդիպումներ ունեցավ ՀՀ նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանի, ՀՀ ԱԺ նախագահ Տիգրան Թորոսյանի, ՀՀ վարչապետ Սերժ Սարգսյանի, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Ամենայն հայոց կաթողիկոս Գարեգին Բ-ի հետ³: Ըստ Ս. Ստանիշևը հայ-բուլղարական հարաբերություններն ակտիվանում են: Բուլղոր ոլորտներում առկա են բարենպաստ նախադրյալներ դրանց զարգացման համար: Բացի խոր պատմական արմատներից, երկու երկրները կապված են նաև եվրոպական և եվրատլանտյան կառույցներին ինտեգրման ընդհանուր նպատակով: Այդ համագործակցությունն ամրագրվել է եվրոպական ինտեգրացիայի և եվրատլանտյան կառույցներում համագործակցության 2005 թ. ստորագրված հուշագրով:

Ս. Ստանիշևի այցը ևս մեկ հնարավորություն էր ընդգծելու երկու երկրների պատրաստակամությունը՝ խորացնելու և առավել առանձնահատուկ դարձնելու քաղաքական կապերը բոլոր մակարդակներում, ինչպես նաև առանձին նախարարությունների և ինստիտուտների միջև համագործակցությունը: Լավ օրինակ է կրթության և գիտության, գյուղատնտեսության, առողջապահության, տրանսպորտի, տարածքային կառավարման նախարարությունների միջև ծավալված երկխոսությունը:

Ստանիշևը փաստեց, որ Բուլղարիան ողջունում է Եվրամիությանն ավելի մերձենալու Հայաստանի ջանքերը Եվրոպական նոր հարևանության քաղաքականության ծրագրում ընդգրկվելուց հետո: Ես գտնում եմ, որ մեր երկրի լիակատար անդամակցությունից և Հայաստանի արտաքին քաղաքականության մեջ Եվրամիության հետ կապերի խորացումը գերակայություն ձանաչելուց հետո մեզ համար համագործակցության նոր հեռանկարներ են բացվում: Այս ուղղությունը կդառնա երկկողմ հարաբերությունների առաջնայնությունը⁴:

Դեռևս 2005 թ. դեկտեմբերի 7-ին Բրյուսելում ՀՀ և ԲՀ կառավարությունների միջև ստորագրվեց հուշագիր եվրոպական ինտեգրացիայի բնագավառում և եվրատլանտյան կառույցներում համագործակցության մասին: Հուշագիրը նախատեսվում էր երեք տարվա համար, սակայն կարող էր հետագայում երկարաձգվել: Ըստ հուշագրի, Հայաստանը և Բուլղարիան հաստատում էին իրենց պատրաստակամությունը շարունակել ակտիվ համագործակցությունը Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության կազմակերպության շրջանակներում և ամրապնդել ԵԱՀԿ-ի դերը, որպես հակամարտությունների խաղաղ կարգավորման միջոցի, ԵԱՀԿ տարածաշրջանում (ներառյալ Հարավային Կովկասը)⁵:

¹ «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ, «Ընդունել է ՀՀ նախագահը», թիվ 27 (3883), 15 փետրվար, 2006 թ., էջ 1:

² «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ, «Ընդունել են Բուլղարիայի ժողովրդական ժողովի նախագահին», թիվ 26 (3882), 14 փետրվար, 2006 թ., էջ 1,2:

³ «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ, «Հայաստան կժամանի Բուլղարիայի Հանրապետության վարչապետը», թիվ 208 (4304), 13 նոյեմբերի 2007 թ., էջ 1:

⁴ «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ, «Սերգեյ Ստանիշև. ԵՄ-ին միանալու ձգտումներում Հայաստանը կարող է աջակցություն ստանալ Բուլղարիայից», թիվ 208 (4304), 13 նոյեմբերի 2007 թ., էջ 2:

⁵ ՀՀ ԱԳՆ ՊԴԱ, Եվրոպայի երկրների վարչության երկրորդ եվրոպական բաժին, Փաստաթղթեր (տեղեկանքներ, հաշվետվություններ, զեկուցագրեր և այլն) հայ-բուլղարական փոխհարաբերությունների և հա-

Կողմերը պարտավորվում էին խթանել փոխադարձ համագործակցությունը ինտեգրացիայի բնագավառում՝ ուղղված ՀՀ և Եվրոպայի միության միջև գործընկերության հաջող զարգացմանը, և աջակցել ՀՀ ձգտմանը՝ զարգացնել համագործակցությունը ՆԱՏՕ-ի հետ¹: Կողմերը պարտավորվում էին համագործակցել Եվրոպական հարևանության քաղաքականության շրջանակներում ՀՀ հնարավորությունների լիարժեք օգտագործմանը ուղղված գործողությունները զարգացնելու նպատակով²:

Միաժամանակ ՀՀ և ԲՀ իշխանությունները պատրաստակամություն էին հայտնում համագործակցել Եվրոպական ինտեգրացիայի բնագավառում՝

1. Ամրապնդել ինստիտուցիոնալ համակարգը համապատասխան մեխանիզմ ստեղծելու միջոցով, այսինքն՝ ապահովելով օրենքի կիրառումը, ինչպես նաև պատրաստելով պետական ծառայողներ և զարգացնելով պետական ծառայողների մասնագիտական ունակությունները Եվրոպական ինտեգրացիայի բնագավառում,

2. տեղեկացնել հասարակությանը այն գործընթացների մասին, որոնք տեղի են ունենում ԵՄ և Եվրոպական ինտեգրացիայի շրջանակներում,

3. մատչելի դարձնել երկու Կողմերի ձեռքբերումները Եվրոպական ինտեգրացիայի բնագավառում՝ համատեղ խորհրդակցությունների, համաժողովների, նախաձեռնությունների և այլ միջոցառումների միջոցով,

4. խրախուսելով համագործակցությունը համապատասխան ոչ կառավարական կազմակերպությունների միջև³:

Պայմանագրի 5-րդ հոդվածում Կողմերը պարտավորվում էին աշխատել համատեղ՝ նպատակ ունենալով օժանդակել Եվրատլանտյան գործընկերությունը ամրապնդելուն, զարգացնել և իրականացնել ՆԱՏՕ-ի հետ ՀՀ Անհատական գործընկերության գործողությունների ծրագիրը: ՀՀ և ԲՀ կառավարությունները հանձն էին առնում համագործակցությունը իրականացնել հետևյալ ուղղություններով.

1. Եվրոպական ինտեգրացիայի և Եվրատլանտյան գործընկերության շրջանակներում համագործակցությունը վերաբերող խնդիրների և Եվրատլանտյան և տարածաշրջանային անվտանգության բնագավառում փոխադարձ հետաքրքրություն ներկայացնող այլ խնդիրների շուրջ կանոնավոր համատեղ խորհրդակցություններ,

2. Եվրատլանտյան համագործակցության հարցերով ազգային համակարգման համար ինստիտուցիոնալ մեխանիզմների ամրապնդում,

3. վարչական ունակությունների զարգացում և պետական աշխատողների վերապատրաստում Եվրատլանտյան համագործակցության նպատակների համար,

4. հասարակության իրազեկում միջազգային անվտանգության և Եվրատլանտյան համագործակցության հարցերի վերաբերյալ,

5. վերոնշյալ բնագավառներում գործող համապատասխան ոչ կառավարական կազմակերպությունների միջև համագործակցության խրախուսում⁴:

Որպես ԵՄ լիակատար անդամ, Բուլղարիան վերահաստատում էր իր պատրաստակամությունն ապագայում ևս շարունակել աջակցել Հայաստանին Եվրամիության հետ հարաբերությունների զարգացման գործում:

Ի դեմս Բուլղարիայի և բուլղարական ինստիտուտների, Հայաստանը մշտապես կունենա աջակցություն ԵՄ-ին առավել մերձենալու իր ձգտումներում: Բուլղարական պետությունն ակտիվ դեր կխաղա Եվրոպական նոր հարևանության քաղաքականության իրականացման գործում և Հայաստանի ու տարածաշրջանի երկրների հետ բարեկամական հարաբերությունների պահպանման հարցում կարող է լինել առաջատար: Այս հուշագիրը ուժի մեջ մտավ 2006 թ. ապրիլի 21-ից⁵:

2007 թվականից Հայաստանը ներառված է այն առաջնային երկրների շարքում,

---

մագործակցության վերաբերյալ, ց. 11, գ. 29, թ. 128:

¹ Նույն տեղում:

² Նույն տեղում, թ. 129:

³ Նույն տեղում:

⁴ Նույն տեղում, 129,130:

⁵ ՀՀ ԱԳՆ պաշտոնական տեղեկագիր, Ե., 2006, էջ 54-58:

որոնց Բուլղարիան միջոցներ կուղղի զարգացման ծրագրերի պաշտոնական աջակցության շրջանակներում: Ըստ Ստանիշևի գործողությունների ծրագրի մի շարք առաջնահերթություններ կարող են ծառայել որպես սկզբնական ծրագրերի նախապատրաստման և հարևանության ու գործընկերության ծրագրի շրջանակներում համագործակցության խորացման համար¹: Երկու երկրների զարգացման հարաբերությունների զարգացմանը նոր խթան հաղորդեց այն հանգամանքը, որ 2007 թ. հունվարի 1-ից Բուլղարիան դառնալով Եվրոմիության անդամ երկիր, նախատեսել էր զուեմարներ հատկացնել ՀՀ-ին՝ համապատասխան ծրագրերի առկայության պարագայում²:

Բուլղարիան աջակցում էր եվրաինտեգրման գործընթացները Հարավ-արևելյան Եվրոպայում, ներառյալ Թուրքիայում: Այս դիրքորոշումը հիմնված է այն գնահատականի վրա, որ անվտանգությունը, կայունությունը և բարգավաճումը տարածաշրջանի երկրների համար կարող է իրականանալ համընդհանուր արժեքների միջավայրում: Բուլղարիայի Հանրապետության մոտեցումն է՝ կառուցել բարիդրացիական հարաբերություններ Թուրքիայի հետ՝ հիմնված կայուն ազգային շահի վրա և սահմանել ակտիվ տարածաշրջանային քաղաքականություն³:

ԲՀ վարչապետ Ս. Ստանիշևը հանդիպումների արդյունքում ընդգծեց, որ իրենց Հայաստան ժամանելու նպատակը երկկողմ հարաբերություններին նոր շարժ հաղորդելն է: Աժ նախագահը գոհունակություն հայտնեց երկու պետությունների միջև արդեն ստորագրված համաձայնագրերի առումով՝ դա գնահատելով իբրև ապրանքաշրջանառության մեծացման հնարավորություն: Տ. Թորոսյանը գոհունակություն հայտնեց նաև միջխորհրդարանական հարաբերությունների զարգացման մակարդակից՝ իրազեկելով, որ Ազգային ժողովում արդեն ստեղծվել է Բուլղարիայի խորհրդարանի հետ պատգամավորական բարեկամության խումբ: Նշելով, որ Հայաստանը Եվրաինտեգրումը հռչակել է իր արտաքին քաղաքական գերակայություն, պարոն Թորոսյանը կարևորեց բուլղարական փորձի օգտագործումը: Հաստատելով, որ այդ ուղղությամբ Բուլղարիան քայլ առաջ է, Տ. Թորոսյանը նշեց, որ համագործակցության հնարավորությունները մեծացել են նաև եվրոպական նոր հարևանության ծրագրի շնորհիվ:

Ս. Ստանիշևը կարևորեց միջկառավարական հանձնաժողովի աշխատանքը, համագործակցությունը նախարարությունների միջև, բիզնես-ֆորումների անցկացումը. կառավարությունները ստեղծում են բիզնեսի համար բարենպաստ միջավայր, որը զարգացնելը արդեն ձեռներեցների գործն է: Նրա կարծիքով՝ Թուրքիայի հետ փակ սահմանը, աշխարհագրական դիրքը որոշ օբյեկտիվ դժվարություններ ստեղծում են, բայց կոնկրետ ծրագրերի իրականացումը թույլ կտա հաղթահարել դրանք⁴: Քանի որ Բուլղարիան խորհրդարանական հանրապետություն է, երկրում մեծ է խորհրդարանի դերը և միջխորհրդարանական հարաբերությունների չափմանը ևս մեծ տեղ է տրվում՝ պարոն Ստանիշևը կարևորեց Հայաստանի հետ խորհրդարանական կապերի զարգացումը: Նա անդրադարձավ նաև սևծովյան տարածաշրջանային փոխգործակցության ծրագրերին՝ առաջարկելով Հայաստանի սերտ մասնակցությունը⁵: ԲՀ համար կարևոր է Սևծովյան տարածաշրջանում ԵՄ ռազմավարության իրականացումը, որը կոչվում է «Սևծովյան համատեղ ջանքեր» և ընդունվել է Բուլղարիայի ակտիվ մասնակցությամբ 2007 թ. ապրիլին: Այս ոլորտում նույնպես որպես գործընկերներ հատուկ ծրագրի մշակ-

¹ «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ, «Սերգեյ Ստանիշև. ԵՄ-ին միանալու ձգտումներում Հայաստանը կարող է աջակցություն ստանալ Բուլղարիայից», թիվ 208 (4304), 13 նոյեմբերի 2007 թ., էջ 2:

² Մինասյան Է., Հայ-բուլղարական հարաբերությունները 1991-2008 թթ., «Հայաստան-Բուլղարիա. Անցյալը, ներկան և ապագան» գիտաժողովի զեկույցների ժողովածու, Ե., 2009, էջ 48-62:

³ «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ, «Սերգեյ Ստանիշև. ԵՄ-ին միանալու ձգտումներում Հայաստանը կարող է աջակցություն ստանալ Բուլղարիայից», թիվ 208 (4304), 13 նոյեմբերի 2007 թ., էջ 2:

⁴ «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ, «Ընդունել են Բուլղարիայի Հանրապետության վարչապետին», թիվ 210 (4306), 15 նոյեմբերի 2007 թ., էջ 1,2:

⁵ «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ, «Ընդունել են Բուլղարիայի Հանրապետության վարչապետին», թիվ 210 (4306), 15 նոյեմբերի 2007 թ., էջ 1,2:

մամբ զարգանում են երկու երկրների փոխհարաբերությունները¹:

Այսպիսով 1998-2008 թթ. հայ-բուլղարական դիվանագիտական հարաբերությունները ակտիվորեն զարգացան և նոր նվաճումներ արձանագրեցին: Այս առումով, սակայն հարկ է նշել, որ թեև հայ-բուլղարական հարաբերությունները ունեն բավական բարձր մակարդակ և տեղի են ունենում ակտիվ փոխայցելություններ միջխորհրդարանական, միկառավարական մակարդակով, ակտիվ շփումներ ունեն նաև երկու երկրների նախագահները և կառավարությունների ղեկավարները, այնուամենայնիվ այստեղ կան բազմաթիվ անելիքներ: Թեև Արևելյան Եվրոպայում Բուլղարիան ՀՀ կարևորագույն գործընկերներից է, սակայն եթե հաշվի առնենք այստեղ հայահոծ համայնքի առկայությունը, ապա կարող ենք փաստել, որի միայն որոշ չափով է օգտագործվում երկկողմ հարաբերությունների պոտենցիալը:

Сергей Багдасарян, Развитие армяно-болгарских межправительственных отношений (1998-2008гг.). Дипломатические отношения между Республикой Армения и Республикой Болгария были установлены в 1992 году, но отношения развивались особенно активно в 1998-2008 годах. В статье рассматриваются актуальные вопросы армяно-болгарских отношений и динамика развития дипломатических отношений. Более подробно затрагиваются армяно-болгарские межпарламентские и межправительственные встречи и их результаты. Также подчеркиваются взаимные активные визиты президентов двух стран. Сотрудничество в международных структурах, ОБСЕ, ОЧЭС, СЕ, ЕС, ООН является одним из важнейших аспектов двусторонних отношений. Армяно-болгарские отношения рассматриваются также в плане обмена опытом в области договорного права, образования и науки. В статье также представлены имеющиеся пробелы и видение развития отношений между двумя странами.

Ключевые слова: Севда Севан, Народное Собрание Болгарии, Роберт Кочарян, Сергей Станишев, Петра Стоянов, армяно-болгарские отношения, европейская интеграция, Европейский Союз.

Sergey Baghdasaryan, Development of Armenian-Bulgarian interstate relations (1998-2008). Diplomatic relations between the Republic of Armenia and the Republic of Bulgaria were established in 1992, but the relations were actively developing especially in 1998-2008. The article examines the issues that were existing in the Armenian-Bulgarian relations and the dynamics of the development of diplomatic relations during the above period. It contains a detailed analysis of Armenian-Bulgarian inter-parliamentary and intergovernmental meetings and of their results. The importance of mutual active visits of the presidents of the two countries is underlined. The cooperation in international entities such as OSCE, BSEC, CoE, EU and UN is one of the most important aspects of bilateral relations. The Armenian-Bulgarian relations are also reviewed in the light of exchange of experience in the fields of contract law, education and science. The article also presents the gaps available and the vision of development of relations between the two countries.

Key words: Sevda Sevan, People's Assembly of Bulgaria, Robert Kocharyan, Sergey Stanishev, Petr Stoyanov, Armenian-Bulgarian relations, European integration, European Union.

---

¹ Մինասյան Է., Հայ-բուլղարական հարաբերությունները 1991-2008 թթ., «Հայաստան-Բուլղարիա. անցյալը, ներկան և ապագան» գիտաժողովի զեկույցների ժողովածու, Ե., 2009, էջ 48-62: